

Agent Josephine

Damien Lewis

Agent Josephine

Van Parijse artiest tot onverschrokken spion:
de rol van Josephine Baker
tijdens de Tweede Wereldoorlog

Vertaald door Marcel Misset

ISBN 978-90-492-0650-5

ISBN 978-94-023-2556-0 (e-book)

NUR 320

Oorspronkelijke titel: The Flame of Resistance

Vertaling: Marcel Misset

Omslagontwerp: © Pete Garceau, bewerkt door Pinta Grafische Producties

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© 2022 Damien Lewis

© 2024 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle rechten van derden te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Voor mijn vader en voor Lesley –
die mij inwijdden in het verhaal van Josephine Baker.

*

En voor Peter Watson –
die er niet meer is, maar niet vergeten zal worden.

‘Wat is ons leven waard als we geen nobele doelen nastreven
en niet proberen van deze duistere wereld een betere
plek te maken voor degenen die na ons komen?’

Winston Churchill

*

‘Liefde is sterker dan haat.
Haat betekent de ondergang van elk ras, elke natie.’

Josephine Baker

Inhoud

	Noot van de auteur	11
	Voorwoord	17
1	Een verrader ontmaskerd	31
2	Een honorair spion	57
3	Liefs uit Parijs	75
4	Een opwindende vrouw	90
5	Invallende duisternis	101
6	Het kan niet altijd kaviaar zijn	119
7	De vijand aan de poort	137
8	Het ijzeren verzet	152
9	Haar roem als vermomming	163
10	De zwarte engel	182
11	Onzichtbare inkt en een clandestien stoomschip	200
12	Op de dodenlijst van de Gestapo	216
13	Laat alle hoop varen	232
14	Onbreekbaar	248
15	De twaalf apostelen	262
16	Dodendans	275
17	Operatie Josephine B	293

18	Operatie Onderwereld	312
19	Opgepakt, achter de tralies	327
20	De dood klopt aan de deur	346
21	De brandende toorts	365
22	Een andere keer sterven	380
23	Hitte en stof	402
24	Bevrijdingsdag	415
25	Een lied voor Buchenwald	430
	Epiloog	443
	Dankwoord	469
	QR-code voor een overzicht van noten, bibliografie en register in <i>Agent Josephine</i>	479

Noot van de auteur

Het schrijven van dit boek vormde een reeks ongewone uitdagingen, vooral vanwege de geheimzinnigheid waarmee operaties van geheime diensten werden en nog altijd worden omringd. In 1949 vertelde de hoofdpersoon van dit boek, Josephine Baker, die als geheim agent spioneerde voor de geallieerden tijdens de Tweede Wereldoorlog, aan haar biograaf Marcel Sauvage bijzonder weinig over haar werkzaamheden tijdens de oorlog, en niet zonder reden. Ze zou dat de rest van haar leven ook niet of nauwelijks doen. Toen ze in 1975 overleed, nam ze zo ongeveer al haar geheimen mee in haar graf.¹

In datzelfde jaar publiceerde kolonel Paul Paillole, haar chef bij het Deuxième Bureau (het Franse equivalent van de Britse Secret Intelligence Service (SIS) of de Amerikaanse CIA), zijn eigen herinneringen aan de oorlogsjaren, onder de titel *Services Spéciaux 1935-1945*. In zijn voorwoord vertelt Paillole hoe hij ertoe was gekomen om de onwrikbare erecode van geheimhouding te verbreken, hoewel hij zich bijna dertig jaar later nog steeds gebonden voelde aan de ijzeren wet dat ‘wat geheim is, geheim moet blijven’. Hij deed dat naar eigen zeggen omdat er in de tussentijd valse geruchten waren ontstaan die hij

wilde weerleggen, al geloofde hij nog altijd heilig in die erocode, zodat ook hij veel niet kon onthullen. Paillole verklaarde onomwonden dat zelfs na de gestelde termijn van dertig jaar openbaarmaking van geheime documenten een zaak bleef van de betrokken Franse autoriteiten.²

Een paar jaar eerder publiceerde de beroemde Franse verzetsheld kolonel Rémy – zijn werkelijke naam was Gilbert Renault en na de oorlog werd hij een bekend auteur – zijn eigen verslag over de oorlogsjaren van Josephine Baker en die van haar strijdmakker bij het Deuxième Bureau, kapitein Jacques Abtey: *J.A.: Épisodes de la vie d'un agent du S.R. et du contre-espionnage français*. In het voorwoord van dat boek, dat is gebaseerd op uitgebreide interviews met de betrokkenen, vertelt Rémy dat zijn belangrijkste doel was om eer te bewijzen aan de oorlogsinspanningen van Josephine Baker en haar strijdmakker. Het boek is voornamelijk gewijd aan haar en kapitein Abteys activiteiten tijdens de oorlog. Dat een man van zijn statuut die noodzaak voelde, bewijst het belang van hun inspanningen, althans, in de ogen van kolonel Rémy.³

In zijn voorwoord benadrukt Rémy ook dat de geheimhoudingsplicht voor Franse geheim agenten veel zwaarder telde dan voor leden van het Franse verzet. Hun rol in de guerrillastrijd tegen de vijand eindigde toen de oorlog voorbij was, maar de 'schaduwoorlog', de spionnenstrijd, duurde na de bevrijding voort, zodat voor hen de noodzaak tot geheimhouding aanhield. Daardoor werden ook in Rémy's verslag sommige namen, plaatsen en feiten, en zelfs gebeurtenissen, alleen verhuld aangestipt. Veel gevoelige en geheime zaken werden ongenoemd gelaten.⁴

In 1949 en opnieuw in 1967 schreef kapitein Abtey verslagen over zijn spionageactiviteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zijn eerste boek droeg de titel *La Guerre Secrète de Joséphine Baker*, het tweede *2ème Bureau Contre Abwehr* (dat hij schreef met een voormalig lid en veteraan van de Abwehr – de Duitse

militaire inlichtingendienst). In dat boek vermeldde Abtey dat alle dossiers over de beschreven operaties nog enkele decennia geheim moesten blijven. Een paar van de belangrijkste rapporten over de activiteiten van kapitein Abtey en Josephine Baker zijn pas in 2020 openbaar gemaakt, meer dan 75 jaar na de gebeurtenissen die erin worden onthuld. De Franse overheid en haar geheime diensten verdienen alle lof dat die rapporten alsnog openbaar zijn gemaakt nu er voldoende tijd is verstreken. Voor zover ik weet bestaan er geen wetten of gebruiken voor de Britse tegenhangers; in Engeland worden zelden of nooit geheime rapporten gepubliceerd.⁵

Naar alle waarschijnlijkheid vallen veel, zo niet alle betreffende rapporten onder het concept ‘plausibele ontkenning’ – de daarin beschreven en doelbewust verzwegen activiteiten bewogen zich op de grens van wat legaal, toegestaan en zelfs acceptabel was, zeker in vreedstijd. Het behoeft geen betoog dat gedurende de oorlog, die langdurige en wrede bezetting van Frankrijk, Franse mannen en vrouwen ook tegen elkaar werden opgehitst, waardoor loyaliteiten en vriendschappen zwaar op de proef werden gesteld of zelfs duister en ondoorzichtig bleven. Veel van die gebeurtenissen zijn tot op de dag van vandaag gevoelig gebleven en de daarin optredende personen werden vaak ontzien om geen schandalen te verwekken of rechtszaken uit te lokken. Vooral verhalen over de Franse collaboratie onder het naziregime liggen nog altijd erg gevoelig en leiden ook nu nog tot verhitte debatten.

En dan zijn er nog de gevoeligheden en lagen van geheimzinnigheid waarmee acties van geheim agenten gedurende de bezetting worden omgeven. In de rapporten aan militaire en politieke leiders worden maar hoogst zelden bronnen voor de gedeelde informatie onthuld. Er wordt alleen verwezen naar de betrouwbaarheid van die informatie (ik kom daar verderop in mijn boek op terug). Bovendien hadden agenten van de verschillende geallieerde machten er in de Tweede Wereldoorlog

belang bij om de onthulling van doorslaggevende informatie voor zichzelf te claimen, of dat nu klopte of niet. Eén voorbeeld: de ‘twaalf apostelen’, de Amerikaanse viceconsuls die naar de Franse koloniën in Noord-Afrika werden gestuurd om er te spioneren voor de Amerikaanse president Roosevelt, verzamelden inlichtingen via een groot aantal niet-Amerikaanse bronnen en eisten de eer daarvoor op. Josephine Baker had toen al een aantal jaren de Franse nationaliteit, zoals de meeste van haar strijdmakkers; de Poolse meesterspion met de codenaam Rygor was een andere belangrijke bron voor de ‘apostelen’.

Om het allemaal nog schimmiger te maken: er bestaat ook nog een zogenaamd fictief verslag dat dieper ingaat op de spionageactiviteiten van Josephine Baker en Jacques Abtey. De auteur ervan geeft toe dat het op de werkelijkheid is gebaseerd, maar dat hij hier en daar een paar namen, data en details moest wegmoffelen. Dat bijzondere verhaal is geschreven door de Oostenrijkse schrijver Johannes Mario Simmel. *Het kan niet altijd kaviaar zijn* vertelt het verhaal van Hans Müssig, een Duitser, al gebruikt Simmel het pseudoniem Thomas Lieven voor Müssig in zijn boek. Müssig, een fel tegenstander van de nazi's, was een uitzonderlijk figuur. Hij werkte onder andere voor de Franse geheime dienst en bleek een uiterst nuttige en actieve strijdmakker voor Jacques Abtey en Josephine Baker, en iemand die zich niets aantrok van tradities en conventies.

Het is een enorme uitdaging geweest om in bovenstaande verslagen de feiten van fictie te scheiden of die te verifiëren aan de hand van de vrachten naoorlogse getuigenissen, archieven en documenten. Waarschijnlijk heb ik niet overal de juist conclusies kunnen trekken, hoezeer ik mij daar ook voor heb ingespannen. Toch geloof ik dat mijn verhaal zoals het hier volgt, de waarheid zo dicht mogelijk benadert als mogelijk was met al het beschikbare, vaak tegenstrijdige materiaal. Het blijft het meest geloofwaardige, waarschijnlijke en overtuigende verslag mogelijk, berustend op talloze en betrouwbare bronnen.

Helaas leeft er bijna niemand meer van de personen die hier worden beschreven. In de tien jaar waarin ik onderzoek deed en schreef aan dit boek heb ik zo veel mogelijk mensen proberen te bezoeken, of nabestaanden van degenen die zijn overleden. Als er nog meer getuigen zijn die zich bekend willen maken, neem contact met mij op, zodat ik nieuwe herinneringen en gegevens kan opnemen in volgende edities van mijn boek.

De tijd die geallieerde geheim agenten ver van huis op vijandig gebied doorbrachten, was meestal stressvol, traumatisch en omgeven door geheimzinnigheid. Velen van hen hebben hun geheimen meegenomen in hun graf. Alle herinneringen verschillen van elkaar, en helemaal als het om dit soort zaken gaat. De geschreven verslagen wijken van elkaar af, locaties en chronologieën spreken elkaar soms tegen. Toch heb ik geprobeerd om alles zo helder mogelijk te reconstrueren. Waar verschillende versies van missies of gebeurtenissen geen aanknopingspunten boden, ben ik uitgegaan van ‘het meest waarschijnlijke’. Als twee of meer getuigenissen of verslagen verwezen naar dezelfde tijd, volgorde en plaats van de gebeurtenissen, hield ik die aan. De dialogen in de hier volgende bladzijden zijn alle overgenomen uit contemporaine verslagen of getuigenissen die door de betrokken personen na de oorlog op schrift werden gesteld.

Ondanks het hiervoor vermelde zijn voorkomende vergissingen aan mij te wijten en zou ik die graag in volgende drukken herstellen. Ook heb ik geprobeerd om copyrighthouders van foto's, schetsen, ander beeldmateriaal en geschreven teksten proberen te achterhalen, wat evenmin eenvoudig bleek. Ook daarin zou ik mij graag verbeteren in volgende drukken.

Noot: ‘zwart meisje’, ‘kleurling’, ‘neger’, ‘hoer’ – deze en andere termen in *Agent Josephine* kunnen door lezers van nu als aanstootgevend worden ervaren, maar het zijn de termen die toen werden gebruikt. Omdat dat nu eenmaal zo is, heb ik die woorden overgenomen als ik personen en hun getuigenissen

opvoer, in een poging het verhaal zo authentiek mogelijk te vertellen, in de geest van de tijd waarin het zich afspeelde. Ik probeer de werkelijkheid van die tijd zo dicht mogelijk te benaderen, zónder de geschiedenis te censureren. Wij kunnen belangrijke lessen leren uit het verleden. Het n-woord, heb ik, omdat lezers dat als uitzonderlijk kwetsend en aanstootgevend ervaren, overigens wél weergegeven als ‘n*****’.

Voorwoord

Elk boek begint, als een reis, met een eerste stap. Deze reis voerde langs een uitzonderlijk lange en moeilijk begaanbare weg. Daar waren verschillende redenen voor die ik hierna zal behandelen, maar de belangrijkste was dat Josephine Baker en haar strijdmakker bij de geheime dienst in de schaduw opereerden tijdens de Tweede Wereldoorlog en zich na de oorlog in stilzwijgen bleven hullen. Maar laat ik eerst vertellen hoe mijn ogen werden geopend voor de geheimzinnige activiteiten van Josephine Baker – hoe ik die eerste stap zette.

Mijn vader en mijn stiefmoeder Lesley wonen in Frankrijk, in een prachtig kasteel dat dateert uit de middeleeuwen. Toen ze het kochten was het een ruïne. In verschillende bijgebouwen scharrelde nog vee rond. In de loop van tientallen jaren hebben ze het uiterst zorgvuldig gerestaureerd. Steen voor steen, dakpan voor dakpan, kapiteel voor kapiteel. Liefdewerk. Het kasteel is zo oud dat de fundering voor een deel bestaat uit stenen van een nog ouder kasteel, waarin ridders woonden die op kruistocht gingen. Op sommige plaatsen zaten stenen waarin crucifixen, wapenschilden en andere heraldische symbolen waren gebeeldhouwd, sommige lukraak hergebruikt in het nieuwe

– vijftiende-eeuwse! – kasteel. Sommige waren ondersteboven teruggeplaatst, gekanteld, en zó versleten dat ze in eerste instantie alleen bekrast leken. Een paar stenen stamden zelfs nog van de ruïnes van een Romeinse villa, en een bronzen beeld dat in de tuin werd opgegraven staat nu in het Louvre in Parijs.

De liefde voor oude kastelen, geschiedenis en bouwkunst stroomt door hun aderen. Een aantal jaren geleden maakten ze een uitstapje naar de Dordogne. Een van de kastelen die ze er bezochten was Château des Milandes. Het kasteel, de prachtige torens en de schitterende tuinen zijn opengesteld voor het publiek. Ze wilden zich er onderdompelen in de eeuwenoude geschiedenis, in de schoonheid van kalksteen, leisteen, smeedijzer, eikenhout en gebrandschilderd glas. Dat gebeurde ook, maar op een andere manier dan ze voorzagen.

Château des Milandes bleek tijdens en na de Tweede Wereldoorlog te hebben toebehoord aan een van de beroemdste en rijkste vrouwelijke entertainers van de jaren twintig en dertig: Josephine Baker. De zwarte Amerikaanse zangeres en danseres was begin jaren twintig geëmigreerd naar Frankrijk. Ze was toen nog maar negentien jaar oud, nog op weg naar roem en rijkdom. Die zou ze vinden, met name in Parijs, waar ze zou uitgroeien tot een mondiale ster van het podium, het witte doek en de grammfoonplatenindustrie. Eerst baarde ze opzien met haar sensuele ‘exotische’, halfnaakte dansoptredens, die evenveel schandaal als enthousiasme wekten. In de loop van de jaren twintig, waarin haar roem almaar steeg – ze was de meest gefotografeerde vrouw van dat decennium – groeide ze uit tot een alom geliefde zangeres, danseres en filmster. Ze was wereldberoemd, de rijkste zwarte vrouw ter wereld en de lieveling van celebrities en royalty. Vlak voor de oorlog verruilde ze Parijs voor Château des Milandes, dat tot op de dag van vandaag een monument voor haar leven en werk is gebleven.

De grootste verrassing voor mijn vader en Lesley tijdens hun bezoek was dat Josephine Baker ook een minder belichte

rol speelde tijdens de oorlog, als verzetsstrijder, maar waarschijnlijk ook als geheim agent en spion. Een hele vleugel van het kasteel is gewijd aan haar oorlogsjaren, met als hoogtepunt de kamer die is gewijd aan het Franse verzet. Ze kenden Josephine Baker natuurlijk, maar wisten niet dat haar risicovolle activiteiten in de oorlog haar de Médaille de la Résistance avec Palme, de Croix de Guerre en het Légion d'Honneur hadden bezorgd, de hoogste onderscheidingen die Frankrijk aan burgers en militairen verleent.

Ze raakten geïntrigeerd en riepen mijn hulp in. Een paar maanden later reisde ik erheen met mijn gezin; mijn vader en Lesley leidden ons rond. We werden overweldigd. Het kasteel is betoverend. De eigenaar, Angélique de Saint-Exupéry, heeft er wonderen verricht, niet alleen door het kasteel te restaureren, maar ook door er een blijvend monument voor Josephine Baker van te maken. De dag vloog om. Het laatste uur brachten we door in de beeldschone tuinen. Een zwart-witte kat volgde ons bij iedere stap. Mijn jongste dochter, die gek is van dieren, of het nou honden, katten, konijnen of eekhoorns zijn, noemde het diertje 'Vlekkie', en aan het eind van ons bezoek droeg ze de poes in haar armen.

Toen we vertrokken vroeg een van de vriendelijke medewerksters of de poes van ons was. We schudden ons hoofd en opperden dat het beestje op het kasteel woonde. Zij zei dat dat niet zo was, en dat Vlekkie plotseling was opgedoken. Ze was bang dat als ze naar de lokale dierenarts zou worden gebracht ze doodgemaakt zou worden. Mijn dochter was geschokt. Zij vond dat we Vlekkie moesten adopteren. Vaders kunnen hun dochters niets weigeren, het is maar al te bekend. Ik zei tegen de medewerkster dat ik haar de volgende dag zou bellen, en dat als niemand haar was komen ophalen, wij dat zouden doen. Natuurlijk had ik als vader een geheime agenda. Het zou me de gelegenheid geven om terug te komen en wat langer in de kamer van het Franse Verzet rond te hangen en beter te kunnen

kijken naar al het historische materiaal dat er tentoongesteld wordt.

Maar Vlekkie werd de volgende ochtend door haar eigenaar opgehaald. De belangstelling van de Lewissen verflauwde, andere bezienswaardigheden en avonturen lonkten. In de Dordogne wemelt het van beide. Maar het verhaal dat in Château des Milandes werd verteld, bleef me intrigeren. Met name één kwestie wekte mijn verwondering. Hoe kon een vrouw die wereldwijde faam genoot, zo'n schimmige rol vervullen als die van spion in de Tweede Wereldoorlog? Haar reputatie en roem leken mij haaks te staan op alle vormen van clandestiniteit. Een vrouw met haar reputatie, haar herkenbaarheid, leek mij de minst aangewezen kandidate om voor Frankrijk of de geallieerden te spioneren.

Dus begon ik te graven; dat is nu eenmaal wat ik doe.

Het verhaal dat tevoorschijn kwam was even mysterieus, meeslepend als sensationeel. Josephine Baker was afkomstig uit een straatarm gezin uit St. Louis, Missouri, in het Amerikaanse middenwesten, een stad gelegen aan de traag stromende, meanderende rivier de Mississippi. Zo gauw als ze weg kon, reisde ze naar New York, waar ze op Broadway wilde optreden. Maar naar haar eigen zeggen belette racisme dat ze daarin slaagde. Raciale segregatie bestond toen nog in de Verenigde Staten, de Jim Crow-wetten waren er nog van kracht. In 1925 reisde ze per boot naar Frankrijk om te ontsnappen aan die ongelijkheid en veroverde ze stormenderhand de harten van de Parijzenaars. Frankrijk en Europa waren in die tijd veel vrijer, in elk geval vergeleken met de Verenigde Staten. Parijs had haar omarmd, ze was er verliefd op geworden en maakte het haar thuis.

Toen grepen de nazi's de macht in Duitsland. Josephine, die verschillende versies vertelde van hoe ze opklom van straatkind tot miljonair, en die geen geëngageerde kunstenaar was, ontwikkelde eind jaren dertig een diepgaand verlangen om zich te

verzetten tegen de groeiende macht uit Berlijn. In haar ogen bedreigden Hitler, Göring, Goebbels en alle andere trawanten van de Führer alles waar ze in was gaan geloven en wat haar zo dierbaar was geworden. Als nazitroepen Frankrijk zouden binnenvallen, zou ze opnieuw moeten vluchten voor vooroordelen en haat. Maar waarheen, als de hele wereld zou worden meegeleurd in de strijd om de vrijheid die onafwendbaar leek? Waar was ze nog veilig? Of moest ze blijven en zich verzetten?

Toen het erop aankwam, aarzelde ze niet. Ze was altijd een vechter geweest, vanaf het moment dat ze in St. Louis haar spullen pakte zonder een duidelijk plan. Ze besloot in Frankrijk te blijven, wat de gevolgen ook zouden zijn. Natuurlijk had ze ook nu geen idee welke rol een wereldberoemde zwarte vrouw hier zou kunnen spelen. Dat bleef zo tot ze werd benaderd door de Franse geheim agent kapitein Jacques Abtey, al werkte hij toen nog niet onder die naam. Abtey en zijn bazen bij het Deuxième Bureau hadden een duidelijk beeld van hoe Josephine hen kon helpen met het voeren van hun ‘schaduwoorlog’. Juist omdat ze zo beroemd, herkenbaar en alom geliefd was, althans bij iedereen behalve bij de nazi’s, zou ze een belangrijke rol kunnen vervullen.

Zo werd Josephine gerekruteerd als ‘honorair correspondent’ (hc), wat neerkwam op een onbezoldigde functie als spion. Tot zover is alles duidelijk. Maar daarna wordt het ingewikkelder, worden de ingeslagen wegen kronkeliger en minder duidelijk afgebakend. Het verhaal van Josephines activiteiten tijdens de oorlog en die van haar naaste medewerkers en strijdmakers – ze werd louter door mannelijke spionnen en avonturiers omringd in die tijd – blijft duister en in raadselen gehuld. Waarom, vroeg ik me af. Als haar leven in de spotlights zo uitvoerig is beschreven, er stapels boeken zijn gewijd aan haar carrière, er duizenden artikelen online te vinden zijn, waarom blijft haar oorlogstijd dan tot op heden onbelicht? Ik begreep het niet.

Hoe dieper ik groef, hoe meer de achtergrond duidelijk werd. Om te beginnen zijn de archieven van de geheime dienst in Frankrijk massaal vernietigd toen men halsoverkop moest vluchten voor de oprukkende nazi's. Toen de geheime dienst Parijs verliet, brandden er verspreid door de hele stad honderden vuren waarin het laatste gevoelige materiaal in vlammen opging. Het materiaal dat achterbleef, werd door de vijand geconfisqueerd en overgebracht naar Duitsland, om in Berlijn grondig te worden bestudeerd. Toen de kansen eindelijk keerden en de geallieerden Duitsland binnenvielen, werd veel van dat materiaal opnieuw in beslag genomen, om voorgoed in weer andere archieven te verdwijnen. Wat betreft de Sovjet-Unie: tientallen jaren na de oorlog probeerde Frankrijk nog steeds de archieven van het Deuxième Bureau, of wat ervan over was, terug te krijgen.¹

Helaas is er onmiddellijk na de oorlog ook nog veel materiaal vernietigd, omdat veel leden van de geheime diensten, koortsachtig actief tijdens de oorlog, werden afgedankt, zeker als hun vredelievendheid in twijfel werd getrokken. Toen de SOE, de Special Operations Executive (Churchills Ministry for Ungentlemanly Warfare), werd beschuldigd van clandestiene activiteiten achter de vijandelijke linies, werd 85 procent van alle dossiers daarover vernietigd. Van de Britse Special Air Service (SAS), dat net als de SOE na de oorlog in 1945 formeel ophield te bestaan, zijn als door een wonder nog een handvol dossiers gespaard gebleven. Er zijn talloze voorbeelden van geheime, geallieerde diensten waar hetzelfde gebeurde. En voor de Britse Secret Intelligence Service bestaat nog steeds het beleid van absolute geheimhouding: daar wordt nooit iets openbaar gemaakt, en voorlopig lijkt daarin ook nog geen verandering te komen.

In dat licht bezien is er nog uitzonderlijk veel materiaal bewaard gebleven en beschikbaar voor studie. Mijn onderzoek, mijn detectivewerk, want zo voelde het, leidde mij naar de

London National Archives in Kew, waar belangrijk archiefmateriaal uit de oorlog ligt opgeslagen, inclusief de dossiers over overzeese wapensmokkel, onder rechtstreeks bevel van His Majesty's Government, waarbij ook radio's, explosieven en geheim agenten naar en van de door de vijand bezette landen werden getransporteerd. Door het meesmokkelen van allerlei andere illegale goederen groeide het initiatief uit tot een lucratieve organisatie die zichzelf bedroop en die veel belangrijke informatie opleverde over blokkades en het omzeilen ervan. Hoogst opmerkelijk: als het in een James Bond-film zou worden gebruikt, zou iedereen struikelen over de ongeloofwaardigheid van het materiaal, maar het is echt zo gegaan. Het bracht me naar een van de Franse tegenhangers van Kew, Le Service Historique de la Défense, dat is ondergebracht in het grote, strenge Château de Vincennes. Daar liggen dossiers die zo geheim zijn dat ze pas aan het eind van mijn onderzoeksperiode openbaar werden gemaakt: meer dan 75 jaar nadat ze werden gesloten. Zonder de toegang tot die archieven had ik mijn verhaal niet zo helder voor het voetlicht kunnen brengen.

Om het verhaal van het Franse verzet te kunnen vertellen bezocht ik nog diverse andere Parijse archieven en stedelijke musea door heel Frankrijk. Ik belandde in het Churchill Archives Centre in Cambridge, in het Beinecke Rare Book & Manuscript Library in Yale en in de archieven van het Federal Bureau of Investigation, de FBI, de dienst die zelf samenwerkte met Josephine Baker en haar kameraden tijdens de oorlog, maar zich na de oorlog tegen haar keerde. Ik kwam terecht in archieven door heel Duitsland, bij een gewaardeerde Britse hoogleraar in de Duitse en militaire geschiedenis, die me wees op de lijst met telefoonnummers die tijdens de oorlog werd bijgehouden door het Reichssicherheitshauptamt (RSHA). Ook kwam ik uit bij de New Yorkse maffia, die bij het uitbreken van de oorlog in het diepste geheim een akkoord met de Amerikaanse regering had gesloten om de criminele netwerken van

de mafia in te zetten tegen de nazi's. Ook weer hoogst opmerkelijk.

Ik kwam terecht bij veteranen die hadden meegevochten in die schaduwoorlog, bij mensen die nog met Josephine Baker op het toneel hadden gestaan, die haar hadden leren kennen en van haar waren gaan houden en die me leerden wat haar zo geschikt maakte voor de clandestiniteit. Ik bezocht de kinderen van de mensen die een sleutelrol vertolkten in de rangen van Josephine Bakers schaduwleger – Fransen, Amerikanen, Engelsen – en luisterde naar hun bloedstollende verhalen, naar hun herinneringen aan de angst in die nietsontziende strijd waarin verraad, gevangenschap en marteling nooit verder dan een stap weg leken. Verder stuitte ik nog op de privéarchieven van een van de belangrijkste SIS-agenten die model hebben gestaan voor James Bond. De avonturen die hij in de oorlog beleefde, leken ook ongeloofwaardig en fantastisch, maar bleken honderd procent waargebeurd. Zijn rol in het oorlogsverhaal van Josephine Baker is adembenemend spannend.

Ik heb verzocht om openbaarmaking van dossiers die daar niet voor waren aangemerkt, voorlopig in elk geval nog niet. Sommige geheimen blijven nog steeds geheim. De autoriteiten geloven dat de tijd voor openbaarmaking nog niet is aangebroken. Diverse keren belandde ik in een strijd om rapporten waarvan ik wist dat ze nog bestonden, openbaar gemaakt te krijgen, maar die dienstdoende ambtenaren niet bleken te kunnen vinden. Het dwong me om zelf dossiers aan te leggen van mijn onderzoeken en die minutieus bij te houden – de planken kraakten onder het gewicht – om het verhaal van Josephine Bakers oorlog te kunnen reconstrueren. Ik moest feiten van fictie proberen te onderscheiden, overduidelijke dwaalsporen herkennen waar het in de Franse oorlogsgeschiedenis van wemelt, zo ook in Josephines verhaal. Mannen en vrouwen werden tegen elkaar opgezet: verzetsmensen kwamen te staan tegenover collaborateurs, geheim agenten, dubbelspionnen en soldaten. Veel gebeurtenis-